

ISSN: 2618-6187

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/anasay>

CC Open Access

THEODOR W. ADORNO, *YENİ SAĞ RADİKALİZMİN VEÇHELERİ VE GEÇMİŞİN İŞLENMESİ NE DEMEKTİR?* (ÇEV: ŞEYDA ÖZTÜRK-TARHAN ONUR), METİS YAYINLARI, İSTANBUL 2020, 84 S.

Musa GÜMÜŞ*

Article Info**Kitap Tanıtımı**

Geliş Tarihi: 01/01/2025

Kabul Tarihi: 15/02/2025

Atıf

Gümüş, M. (2026). Theodor W. Adorno, *Yeni sağ radikalizmin veçheleri ve geçmişin işlenmesi ne demektir?* (Çev. Ş. Öztürk & T. Onur), Metis Yayınları, İstanbul 2020, 84 s. *Anasay*, (33), 364-370..

Book Reviews

Bir sosyal bilimcinin içinde bulunduğu toplumun koşullarından ayrı olarak düşünülmesi, zihin dünyasını şekillendiren koşulların göz ardı edilmesine sebep olacağından, doğru bir yaklaşım teşkil etmeyecektir. Bu çerçevede, aralarında Marx, Weber ve Durkheim'in de bulunduğu, Batı sosyal bilim geleneğinin kurucu aktörlerinin düşünce dünyalarının şekillendirmesinde rol oynayan toplumsal koşullardan ayrı olarak ele alınmaları gerekir. Benzer şekilde, Frankfurt Okulu temsilcisi Alman sosyolog ve Felsefeci Theodor W. Adorno da toplumsal gerçekliğin ve Boucher'in ifadesiyle, asimile olmuş bir Yahudi olsa da (Boucher, s. 22.) bu kimliğinin etkisiyle düşünceleri şekillenen bir sosyal bilimcidir. Adorno'nun faşizm ve sağ radikalizm analizlerinin sadece tarihsel bir vesika görülmemesi gerekir. Zira 21. Yüzyılda Avrupa yeniden inşa edilen krizlerin ve ürettiği radikalizmin anlaşılmasında işlevsel araçlar da sunar. Dolayısıyla 21. Yüzyılda deneyimlediğimiz radikal ideoloji üreten siyasal krizlerin analizi için teorik bir zemin oluşturur.

Theodor W. Adorno'nun, *Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir* adlı eseri, 1959'daki "Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir" ve 1967'deki "Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri" adlı iki konferansının bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Burada Adorno'nun 1960'ın kendine has ruhunda kavramsallaştırdığı "radikalizm" ve "aşırılık" (ekstremizm) Adorno'nun 1960'larda kullandığı "radikalizm" kavramı, bugünkü literatürün içeriğine yerleşmiş olan "aşırılık" (ekstremizm) olarak tanımlanan anayasa karşıtı ve demokratik düzen dışı eğilimlerin anlam dünyası ile uyumludur. Bu da Bu terminolojik kayma, eserin gücünü

* Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın/Türkiye,
E-Mail: musa.gumusadu.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-0431-9997>
Corresponding author: Musa Gümüş, musa.gumusadu.edu.tr

azaltmamakta; aksine Özgür Yılmaz'ın (2021) da belirttiği gibi, neofaşizmin sacayaklarını (ekonomik yapı, kitle psikolojisi ve propaganda hileleri) deşifre etme yeteneğini koruya gelmiştir.

Adorno her iki konferansta birbirini tamamlayan meseleleri ele almakta ve Alman toplumunda Sağ ideolojinin serüvenini ortaya koymaktadır. Bu iki konferansta odaklanılan konular, Adorno'nun "*Benim deneyimim doğal olarak öncelikle Almanya ile ilgilidir*" (s. 32.) şeklindeki ifadesinden anlaşıldığı üzere, Alman toplumsal gerçekliğinin iz düşümü olarak görülebilir. Adorno'nun meseleyi tarihsel bir süreç olarak ele alması, geçmişin bugün ve gelecekte yeniden yaşanma potansiyeline karşı endişelerini ortaya koyması açısından önemlidir. Onun tespit, eleştiri ve önerileri, Alman toplumsal, siyasi ve ekonomik gerçeklerinin yine Almanya'nın kendi koşullarına uygun bir zeminde ele alındığını göstermektedir. Kitap, Volker Weiss'in sunumuyla başlar. Sunuşta, Avrupa 20. yüzyılının konjonktürel bağlamında, Alman sağ radikalizmini etkileyen sosyal, siyasal ve entelektüel olayların Adorno'nun yaklaşımlarını şekillendiren taraflarına vurgu yapılır. Bu sunuş, bir anlamda, Adorno'nun 1933'e 1967'de baktığı gibi, Weiss de 1967'ye 2020 yılından bir bakar.

Adorno Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri başlıklı konferans konuşmasına, 1959 yılındaki "*Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?*" başlıklı konferansına atıfla başlar ve "*sağ radikalizmin, faşizmi olgunlaştıran koşullarının hâlâ geçerli olması*" (s. 31.) tezinden hareket eder. Burada, Adorno, sağ radikalizmin başarısını sadece ideolojik bir çekim gücüyle değil, profesyonel bir "psikolojik hile" tekniği olan propaganda ile açıklar: "*...[v]e bütün bunların nihayetinde devasa bir psikolojik istismar tekniği, devasa bir psikolojik kazıklama olduğu da açıkça gösterilmelidir.*" (s. 56). Özgür Yılmaz (2021), bu durumu "neofaşizmin sacayağı" olarak nitelerken, propagandanın rasyonel bir içerikten ziyade kitlelerin narsisistik yaralanmalarına hitap ettiğini vurgular. Dahms'ın (2020) "mübalağa" (exaggeration) olarak nitelendirdiği Adorno'cu yöntem, sağ radikalizmin manipülatif tekniklerini görünür kılmak için bugün de en geçerli eleştirel silahtır.

Yeni bir Nazi tehlikesine işaret eden Adorno, 1967 itibarıyla, Nazizm'in yıkılmış olmasına rağmen Faşist yönelimin toplumsal düzeyde etkisinin devam ettiğini ifade eder. Bu etkinin, belli sermaye ve statü sahibi olan burjuvanın, eski sisteme eleştirel tavır alanları suçlaması ve bir anlamda hınç duygu ve psikolojisinin sürekliliği ile var olduğunu ifade eder. Adorno, daha çok gözlem ve tecrübelerine dayanarak açıkladığı "Hınç psikolojisi"nin Almanya'da sağ radikalizmin inşa edilmesinde başat rol oynadığını öne sürer (23). Adorno'ya göre, bu sağ radikalizm ise ideolojik platformlar arasındaki karşıtlığı daha ileri taşımıştır (s. 66-67).

Adorno teknolojik gelişmelerin yaratacağı işsizlik sorununun faşizm için toplumsal bir taban bulma imkân vereceğini ifade ederek, tartışmayı milliyetçilik bahsine getirir. Adorno'nun statü kaybı korkusu yaşayan kitlelere (declassé) yaptığı vurgu (s. 25), günümüzün küreselleşme mağduru olan "öfkeli" kitlelerini anlamak için anahtar niteliğindedir (s. 19). Özgür Yılmaz'ın (2021) işaret ettiği gibi, Adorno'nun 1950'lerin sonunda söyledikleri, 2020'li yılların pandemi ve ekonomik kriz koşullarına projeksiyon tutmaktadır (Yılmaz, 181). Almanya'daki milliyetçiliğin burjuva grupların kolektif çıkarlarının temsil organı olarak yaşamaya devam ettiğine ve bu milliyetçiliğin psikolojik içeriğinin kamuoyundan ustalıkla saklanan Nazi yönüne dikkat çeken Adorno, sağ radikalizminin özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ziraat politikalarına karşı tavrını örnek olarak gösterir. Bu örnek, AET'nin politikalarına karşı duyulan endişenin sağ radikalizmin toplumsal taban bulmasındaki etkisine dikkati çeker. Adorno, İki kutuplu dünyanın yarattığı milliyetçiliğin modasının geçtiği şeklindeki söylemin doğru olmadığını ifade eder, hastalıklı milliyetçiliğin şeytani yüzünün ve ortaya çıkardığı kalıcı yıkıcılığın hatırlanması gerektiğine dair uyarıda bulunur. Bu uyarıyı, Hitler liderliğindeki Nazi rejimi örnek göstererek, etkili hale getirmeye çalışır. Adorno'da faşizm eski ve yeni olmak üzere iki çeşittir. Adorno, çalışmalarıyla da tasdik edilmiş olduğunu ifade ettiği biçimiyle, faşizmin bir bütün olarak toplumdaki gelişmelerden duyulan korkuyla birlikte "güncel" bir hale gelme potansiyelini güçlü bir şekilde taşıdığını vurgular.

Adorno'nun ele aldığı ve düşüncelerinin şekillenmesine katkıda bulunan Almanya, ilki 1918 ikincisi de 1945 olmak üzere alınan kesin mağlubiyetler nedeniyle ekonomik, sosyal ve siyasi olarak dibe vuran bir ülkeydi. Bu kötü sonuçlar sonrasında, “yeniden dirilme” diyebileceğimiz bir kaygıyla ideolojik radikalleşmeye yönelen grupların tehdit edici varlığının süreklilik arz eden bir görümün sunması, Adorno'nun dikkatini çektiği en önemli konuydu. Öyle ki başta *Otoriter Kişilik Üzerine* çalışması olmak üzere; *Negatif Diyalektik*, (2019) Max Horkheimer ile birlikte kaleme aldığı *Aydınlanmanın Diyalektiği* (2010), *Minima Moralia* (2021), *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi* (2021) ve *Sahicilik Jargonu* (2015) gibi eserlerinin hemen hepsinde faşizm anlatısı ve tedirginlik hâkim görünmektedir. Adorno, sağ radikalizmin toplumsal felaket hissiyatıyla karmaşık ve zorlu bir ilişki kurduğuna dikkat çekerek hastalıklı milliyetçilik anlayışıyla felaket fikrini birbirine bağlar ve bu grupların felaketi arzuladığını öne sürer. Bu yaklaşımla Adorno, bahsedilen grupların bilinçdışı musibet ve felaket arzusunun dinamizmine hasredilen bir kuvvet biçimi aldığını vurgulamıştır. Adorno, bu durumun, Almanya'da katılık ve mezhepçiliği beslediğine değinerek herhangi bir mezheple ya da grupla bir bağı olmayanların kitlelere hitap etme şansı bulamayacağını, çünkü buna Almanya'da tolerans gösterilmeyeceğini ifade eder. Alman siyasal düşüncesinden ödün vermeyi çürüme biçimi olarak kabul edenlerin, siyasal sistemin değişmesiyle bile bu düşüncelerinde değişime gitmeyeceklerini söyleyen Adorno, bunun nedenini, bu düşüncenin, özellikle Hitler döneminde yaratılan Alman burjuvazisinin bilinçaltının derinliklerine kadar işlemesi ve bugüne kadar bir değişikliğe uğramaması olarak görür.

Sağ radikalizm mensuplarının entelektüel yapı düşüklüğü ve teori yokluğu içinde olduklarını iddia eden Adorno, bu eksiklerini propaganda araçlarını aktif bir şekilde kullanarak örttüklerin belirtir. Zira günümüz Batı'sında sağ radikalizminin (Yeni Sağ), bilimsel ve düşünsel bir kamuflaja bürünerek Adorno'nun öngördüğünden daha karmaşık bir yapıya büründüğünü ifade edebiliriz. Dalhs'ın vurguladığı radikalizmin takındığı numaralar (Dalhs, s. 152) ise Adorno'nun 2000 gibi geç bir tarihte bile haklılığını göstermektedir. Bu durum Batı radikalizminin kendini yeniden üretecek kriz avcılığını hâlâ ettirdiğini göstermektedir.

Adorno'ya göre, Alman yeni sağ radikalizminde, Nazilerde olduğu gibi, araçlar amaçların yerini alıyorsa, bu ancak propagandanın gücü ve etkisiyle söz konusu olmuştur. Hitler ve Goebbels'in usta birer propagandacı olmalarını ve propaganda konusundaki başarılarını örnek göstererek meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalışır. Propagandanın etkinliğiyle, siyasal grupların sistemlerden ve felaketlerden daha uzun ömürlü olduğuna vurgu yapan Adorno, sağ radikalizmi Weimar dönemi Almanya'sı ile güçlü bir şekilde mukayese etmenin gerekliliğine işaret ederek, yenilgi ve bunun bilinçaltı etkileri göz ardı edilmemesini tavsiye eder. 1967 yılı itibarıyla, sağ radikalizmin siyasal faaliyetlerinin neyle sonuçlanabileceğine dair uyarının, Hitler dönemini örnek olarak göstererek ikna edici olacağını düşünür. Sağ radikalizmin, uluslararası siyasette hareket özgürlüğüne sahip olmaması dolayısıyla daha da radikalleşeceğine işaret eden Adorno, bunun bugün de tehlikeli gelişmelere meydan verme potansiyelinin küçümsenmemesi gerektiğine vurgu yapar. Sağ radikalizmin hedef tahtasındaki en önemli unsurun Komünizm olduğunu ifade eden Adorno, Komünizm siyasal olarak temsil gücünden yoksun bırakılmasına rağmen ortaya çıkan sorunlarda, bütün kabahatin bu soyut ve etkisiz hatta olmayan komünizme kabahat yükleyerek, bir anlamda, kendi meşruiyetlerini muhafaza etmek bunu kullandıklarına değinir. Bu konu ile ilgili ifadeleri, onun bu meselede ideolojik bir tarafa meylettigini düşündürecek yaklaşımlar sergilediğini göstermektedir. Her iki konferansına göz atıldığında, misyonervari ifadelerde bulunduğu görülecektir.

Adorno, sağ radikalizmin düşüncesinde, Hitler döneminden kalma bir antisemitist karşıtlığın hâlihazır durumda devam ettiğini söyler. Bu söylev biçimi, Adorno'nun tarihi deneyimlerinin bıraktığı izleri taşımaktadır. Bütün bunlara rağmen sağ radikal hareketlerin demokrasiyi araçsal bağlamda iyi kullandıklarını ifade eden Adorno, demokratik sistemin taşıyıcılarıymış gibi davranarak kapalı bir şekilde varlıklarını sürdürdüklerini vurgular. Alman sağ radikalizmini ideolojik anlamda anti-Amerikancı gören Adorno, Faşizmin, geçmişe dair bir

hakikat alanı oluşturmak için etkin bir meşruiyet söylemine sahip olduğunu vurgular. Adorno'nun şu alıntısı ilginçtir: *"Hitler başlayken, o aptal savaşı çıkarmadan önce çok iyi durumdaydık aslında."* (s. 48) Adorno, Hitler konusunda kendilerine ait hakikat üretenlerin 1933-1939 yılları arasındaki yoğun savaş ekonomisi uygulamalarını ve savaş hazırlıklarını göz ardı ettiğini iddia eder. Bunu, bir çeşit propaganda olarak gören Adorno, propagandanın, çok cılız ideolojiyi yaymaktan çok kitlelerin işe koşulmasını amaçladığını söyler. Bu, Adorno'ya göre bir kitle psikolojisi tekniğidir ve esasını otoriteriyen kişilik modeli oluştururken, aynı zamanda bilinç dışı eğilimin propaganda sayesinde yapay yollardan bilinçdışı seviyesinde tutulduğunu gösterir. Faşizmin entelektüelizme karşı olduğunu ifade eden Adorno, bilinçdışılığın bilinç düzeyine çıkmasından korktuğunu ve bunun onlarda bir sendrom yarattığını söyler. Bunların ortaya koyduğu manipülatif malumatlara karşı dikkatli yaklaşılması gerektiği uyarısında bulunur. Hitlerin bu konuda oldukça usta olduğuna dikkat çeken Adorno, NPD¹'nin de bu tekniği miras olarak aldığını söyler. Bu manipülasyonu resmi ya da idari olma aldatmacası yaratmada kullanarak yasal koruma ve himaye altındaymış gibi görünüm vermeye çalışır. Adorno, öğrenci gazetesi adıyla kurdukları gazetenin isminin salt bir propaganda aracı olduğunu ifade eder.

Adorno, *"kaba idealizm"* şeklinde ifade ettiği, *"insanın bir fikri olmalı"* (s. 52) söylemini gündeme taşır ve buna karşı dikkatli olunması gerektiğini söyler. Adorno, NDP yöneticileri ile yaptığı röportajda, onlara ne tür somut önerileri olduğu sorusunu yöneltir ve aldığı cevaplar üzerinden bilinçaltı yoklaması yapar ve yöneticilerin verdiği taksi şoförlerinin katillerinin idam cezasının yeniden getirilmesi gerektiği cevabını, sağcı fikirlere gizlenmiş bir sadizmin aktif bir şekilde etkili olduğunu ifade eder. Sağ radikal olarak tanımlanacak olan grupların söylemleri üzerinden şu soru, tez ve kompleksleri belirler:

1. Her zenci ülkesinin yapılabildiği halde bizim yapma iznimiz yok mu yani?

2. Alman ekonomisinin yabancı sermayeye satıldığı ve Alman sanayinin sermaye sıkıntısının baş gösterdiği tezi,

3. Konuk işçiler nedeniyle ülkenin yabancılarla dolduğu tezi,

4. Yozlaşmış sanat "temizlik" "temiz beyazperde" tabirlerine saklanan örtülü kompleks

5. Suçun kabulüne son kompleksi,

Nasyonal sosyalizmin başlarda sağlıklı olduğu sonra yozlaştığı söylemi, Adorno buna "sağlıklı köken öğretisi" diyor.

6. Bir suçun tazminatının ödenmesi tezi (s. 54)

Adorno bu tez söylem ve kompleks haline karşı "sus-sus" taktiğinin işe yaramadığını (s. 27), bunun, işleri gerçek manada içinden çıkılmaz hale getirdiğini ifade ederek hakkında konuşmanın daha sonuç alınır bir yaklaşım olduğuna dikkat çeker. Adorno, *"sağ radikalizmin hilelerine karşı,... bunların kati şekilde belirlenmesi,... içerimlerinin iyice tarif edilmesi gereklidir"*, der (s. 56). Böylelikle, demokratik sistemin taşıyıcısıymış gibi varlığına demokratik sistemle meşruiyet sağlamak ve böylece de varlığını kapalı bir şekilde sürdürmeye alan elde etmek yollarıyla kendini bilinç seviyesinde tutma becerisini (s. 53) göstermişti. Sağ radikalizmin nasıl devam edeceğine ve devamında nasıl bir karaktere bürüneceğine dair kararın bize ait olduğunu ifade eden Adorno, haksızlığa uğrayanlara, her şeyi unutturup bağışlanmış olması söylemini, haksızlığa uğratanların ortaya koyduğuna işaret eder. Adorno'nun bir diğer yaklaşımı, geçmişin işlenmesinin onun gölgesinde yaşamının imkânsızlığı ile alakalı olduğudur. Çünkü kurtulmak istenilen geçmiş hâlâ capcanlıdır. Adorno geçmişin işlenmesi ile ilgili olarak Nasyonal Sosyalizm hâlâ yaşayıp yaşamadığını, canavarca olduğu için kendi ölümünden sonra sürüp giden her şeyin hayaleti midir, yoksa zaten ölmemiş midir? diye sorar. Adorno'nun diğer bir vurgusu,

¹ Almanya Ulusal Demokratik Partisi.

Nasyonal Sosyalizmin demokrasi içinde yaşamını sürdürmesinin faşistçe eğilimleri demokrasiye karşı yaşam sürdürmelerinden potansiyel olarak daha tehlikeli olmasıdır. Bu vurgusunun amacı, sağ radikalizmin demokrasiyi kullanarak iktidarlarını geri alma tehlikesine işaret etmektir.

Alman toplumda geçmişe ilişkin birçok nevrotik durum olduğundan bahseden Adorno, bunları;

Saldırı olmayan yerlerde savunma davranışları,

Haklı çıkaracak somut nedenler olmayan durumlarda güçlü duygusal tepkiler,

Ciddi olunması gerektiğinde duygusal tepki yetersizliği ve

Bilinen ya da yarı bilinenin düpedüz bastırılması, şeklinde sıralar. (s. 62)

Adorno, sağ radikallerin, savaş sırasında ölenlerle milyonlarca insanın idari katliamını aynı kefeye koymasına ve karşılaştırmasına tepki gösterir ve bunun, işlenen suçun ölçülere sığmaması alakalı olduğunu ifade eder. Alman sağ radikallerde suçluluğun “en aptalca” rasyonalizasyonlarla çarpıtıldığını ve “kompleks” sözcüğü yardımıyla sanki ortada bir suç yokmuş gibi bir sanı uyandırıldığını (s. 63) ifade eden Adorno, geçmişin dehşet verecek kadar gerçek bir şekilde ortada durduğunu vurgulayarak, kendisini olaylardan etkilenmiş duyumsayanların yalın kurgularına indirgenerek etkisizleştirildiğini iddia eder. Anlatımlarını, Goethe’nin Faustu’ndan örnek vererek pekiştiren Adorno, katledilenlerin güçsüzlüğünü onlara armağan ettiği şeyden yoksun bırakılması potansiyeline dikkat çekerek bugün “*benin toplumsal zayıflaması*” (s. 64) semptomuna sürükleneceğine işaret eder. Adorno, Nasyonal sosyalizmin unutulmasının psikopatolojiden çok toplumsal durumdan yola çıkarak kavranması gerektiği sonucuna varır. Adorno’nun geçmişin işlenmesine dair yaklaşımlarının, geçmişin onda oluşturduğu dehşet halinin etkisiyle şekillendiğini göstermektedir. Almanya’daki egemen ideoloji insanların nesnel durumların üstesinden gelemedikleri ve gelemeyeceklerini sandıkları bu güçsüzlüğü öznelleştirilmelerini sağlamaktadır. Radikal sağın geçmişin işlenmesinde görünür kıldığı en önemli figür Hitlerdir. Adorno’nun konferansı verdiği 1959 sonraları bunun sık sık deneyimlendiği bir zaman rastlar, en azından Adorno’nun anlatımından böyle anlaşılıyor. “*Hitler bunu her zaman söylemişti zaten*” (s. 69) ifadesini örnekendirerek vurgular. Adorno’ya göre, savaşın Alman sağ radikalizmine, kendini zorla kabul ettirmek için alan sağlamıştır. Bugün de bu potansiyel hâlâ söz konusudur.

Adorno otoriteye bağımlı kişilerini özelliklerini, donuk, tepki gösterme yetersizliği, konvansiyonellik, konformizm, kendi üzerine düşünememe ve aşınmış karakter şeklinde sıralar (s. 70). Adorno’nun, sağ radikal grup üyelerinin entelektüel düşünme melekelerinin olmadığını iddiasını, II. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkardığı iki kutuplu dünyada Almanya’nın batısından itibaren solun siyasal olarak yenilmiş bir ideoloji olmasının yol açtığı düşünce atmosferinin bir sonucu olduğunu ifade edebiliriz. Adorno bu tür kişilerin en önemli özelliğini, kendilerini özel bir duruma gereksinim duymadan ne olursa olsun yalın somut erkle özleştirmeleri olarak görür ve onlar için “*korunmaya ihtiyaç duyarlar*” der. Buradan sonra eleştirileri oldukça sert bir görünüme bürünür ve sağ radikalleri, “*totalitarizmin potansiyel yordakçıları ve takipçileri*” şeklinde niteler (s. 71).

Adorno, “*Terörün sivri ucu, yalnız azınlıktaki ve görece iyi tanımlanmış gruplara yöneltilmişti*” (s. 71). diyerek, korku ve ıstırapın çok büyük bir payının Yahudilere düştüğüne dikkat çeker. Sağ radikallere duyulan sempatinin, her şeyin düzeleceği, yalnızca hataların yapıldığı, Hitlerin düşüşünün dünya tininin sonunda düzeleceği bir dünya-tarihsel rastlantı olduğu inancıyla devam ettiği, yine Adorno’nun ifadelerinden çıkarılabilmektedir. “*Özel bakımdan ele alırsak*” diye başladığı sözü, “*nasyonal sosyalizm insanların ruhunda kolektif narsisizmi artırıyor; ulusal kibri ölçüsüzlüğe yükseltiyordu*” (s. 73) şeklinde devam ettirir. Adorno’ya göre bahsedilen narsisizm, Hitler rejiminin yıkılışı yüzünden olabilecek en ağır bir biçimde yaralanmış, bu yaralanma, bireylerin bilincine varamadan ve onunla hesaplaşma olanağı bulamadan gerçeklik düzeyine yükselmiştir. Bu psikolojik durum, 1918’de olduğu gibi 1945’teki yenilginin onaylanmasını oldukça zorlaştırmıştır. Adorno, bunun, hâlâ devam ettiğini ifade eder.

Adorno'ya göre ânin durumu ne kadar iyi olursa olsun insanların geçmişini işlemeye eğilimi dolayısıyla kendini hep konjonktürel olumsuzların bir nesnesi olarak konumlandırır ve eğilimlerinden bahseder. Bu, aslında geçmişini Adorno'nun da işlediğine, âni da bunun gölgesinde yeniden üretiyor olduğuna işaret olarak görülebilir mi? Adorno, 1959 Avrupa'sından söz ederken hükümler, tek ulus mantalitesinin tarihsel ön terkipten çok şey yitirdiğini söyler ve Alman sağ radikalizminin egemen millet hayalinin gerçekçi olmadığını anlatmaya çalışır. Ancak bu tür milliyetçiliğin etki gücünün varlığının önemsenmesi gerektiğini de eklemekten kendini alamaz. Adorno için hastalıklı milliyetçilik devri Hitler dönemi ile kesin bir uygunluk gösterir. Erkle özdeşleşmeye ayak uydurma gerekliliğinin totaliter potansiyeli oluşturduğunu düşünen Adorno, "gündelik yaşamın pürüzsüz cephesiyle gizlenen bir eğilim[in], onu tutan kurumsal barajlardan taşmadan önce betimlemek" gerektiğine vurgu yapar (s. 78). Adorno'ya göre, bu faşist potansiyel ancak eğitime verilen önem ve bunun sağlayacağı bilinçlilikle etkisiz hale getirilecektir. Sosyolojiye de görev düştüğünü vurgulayan Adorno, toplumbilimin tarihsel araştırmalarla örtüştürülmesi konusunda üniversitelerin göreve çağrılmasını ister. Adorno, bu süreçte Yahudilerin başarı ve hizmetlerinin görünür kılınması karşıt propaganda olarak algılanacağından faydalı değil zararlı olacağını düşünür. Adorno konuşmasının sonundaki, "Geçmiş, ancak geçmiş olanın nedenleri ortadan kaldırılırsa işlenmiş olabilecektir. Ama nedenler hâlâ süregittiği için, onun büyüğü de bugüne dek kırılmamıştır" (s. 84) şeklindeki vurgusu, geçmişin olumsuzlukları yoluyla işlediğini dolayısıyla da bu sebeplerin ortadan kaldırılmadığı düşüncesinden hareket ettiğine işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

Sonuç olarak kısaca ifade etmek gerekirse; Adorno Alman Sağ Radikalizminin, Hitler sonrası görünümü ele alır ve Almanya'nın sosyal, ekonomik ve siyasal koşulların yarattığı imkânla yeniden temsil edilme arzusunun büründüğü, 1964 yılında Alman Ulusal Demokratik Parti'nin kurulması ile de somut bir eylem olarak ortaya çıkma eğilimi taşıdığını vurgular. Alman sağ radikalizminin sahip olduğu potansiyelle 1933, 1959, 1967 ve Weiss'in de 2020 için tehdit oluşturduğu düşüncesi, Adorno'nun sadece bu iki konferansında değil, yukarıda isimlerini andığımız çalışmalarında da kendini açık bir şekilde hissettirmektedir; dahası göstermektedir. Adorno 1967 yılındaki konuşmasıyla Alman sağ radikalizminin bir anlamda röntgenini çeker. Bu röntgen, 2020 yılında Weiss'in sunuş metninde de çekilmiş ve 1933 2020'ye taşınmıştır. Bu taşınma, sağ radikalizmin mutlaka reri dönme ve dönebilme potansiyelinin var olduğuna gösterir. Sadece bir kriz ortamı yeter.

Özgür Yılmaz'ın (2021) ifadesiyle, Adorno'nun "neofaşizmin sacayakları" üzerinden yaptığı analiz, 2020 yılında Weiss'in sunuş metninde yeniden canlanmıştır. Harry F. Dahms'ın (2020) kritiğinde belirttiği üzere, Adorno bizleri geleceğe teslimiyetçi bir karamsarlıkla değil, "geçmişin hayaletlerini" analiz ederek onlara karşı durma sorumluluğuyla baş başa bırakır. Bu eserin analitik güncelliği, nedenler süregittiği müddetçe sağ radikalizmin her zaman geri döneceği gerçeğini tüm çıplaklığıyla yüzümüze vurmasında yatmaktadır.

Etik Beyan/ Ethics Statement

"Theodor W. Adorno, *Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?* (Çev: Şeyda Öztürk-Tarhan Onur), Metis Yayınları, İstanbul 2020, 84 s." başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinden herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Teşekkürler: Bu çalışma için teşekkür beyanı bulunmamaktadır.

Yapay Zekâ Beyanı: Herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed. Double-blind

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest

Financial Support: The author declared that this study has received no financial support

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Acknowledgments: The authors have no acknowledgments to declare.

AI Declaration: The author declares that any of AI tools has not been used for this study

KAYNAKLAR/REFERENCES

Adorno, T. W. (2015). *Sahicilik jargonu: Alman ideolojisi üzerine 1962-1964*. İstanbul: Metis Yayınları.

Adorno, T. W. (2019). *Negatif diyalektik*. İstanbul: Metis Yayınları.

Adorno, T. W. (2021). *Kültür endüstrisi: Kültür yönetimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Adorno, T. W. (2021). *Minima moralia*. İstanbul: Metis Yayınları.

Boucher, G. (2013). *Yeni bir bakışla: Adorno*. İstanbul: Kolektif Kitap.

Dahms, H. F. (2020). Adorno's critique of the new right-wing extremism: How (not) to face the past, present, and future. *Disclosure: A Journal of Social Theory*, 29. <https://doi.org/10.13023/disclosure.29.13>

Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Özgür, Y. (2021). Adorno'dan "Yeni sağ radikalizm veçheleri" ve "neofaşizmin sacayakları". *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 181–186.

Weiss, V. (2020). Bugünden bakınca. İçinde *Yeni sağ radikalizmin veçheleri ve geçmişin işlenmesi ne demektir?* (Ş. Öztürk & T. Onur, Çev.), (ss. 11–29). İstanbul: Metis Yayınları.